

عوامل داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام از سوی

جریان‌های تکفیری

خسرو بوالحسنی^۱

شهرام نوروزانی^۲

امیر غلامعلیان^۳

پذیرش مقاله: ۹۶/۰۲/۳۰

دریافت مقاله: ۹۵/۱۲/۲۵

چکیده

ظهور به یکباره داعش در تابستان سال ۱۳۹۳ هـ.ش. در کشور عراق و تشکیل دولت خودخوانده، جهان اسلام را با واقعیات جدیدی از تفکر سلفی رادیکال مواجه ساخت که ابعاد گوناگون عملکردی آن برای اندیشمندان جهان اسلام ناشناخته بود. این نوع تفکر که نوعی سلفیه سیاسی است به سلفی‌های تکفیری معروف می‌باشند. تحقیق حاضر با هدف پاسخگویی به این سؤال اساسی صورت گرفته است که عوامل داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام از سوی جریان‌های تکفیری کدام است؟ این تحقیق بر مبنای دستاوردها از نوع کاربردی، بر مبنای اهداف و ماهیت، از نوع پیمایشی، توصیفی و تحلیلی و بر مبنای نوع داده‌های مورد استفاده از نوع آمیخته است. محققین تلاش نموده‌اند تا پس از ماهیت‌شناسی جریان‌های تکفیری و مقوله‌ی امنیت جهان اسلام، عوامل داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام که می‌تواند به منظور ایجاد ناامنی مورد استفاده جریان‌های تکفیری قرار گیرد را احصاء نمایند. جامعه آماری این پژوهش، تعداد ۳۰ نفر از متفکران در حوزه جریان‌های تکفیری می‌باشند. روش جمع‌آوری اطلاعات و داده‌ها به روش کتابخانه‌ای و میدانی بوده و با استفاده از ابزارهای پرسشنامه و فیش‌برداری کتابخانه‌ای، داده‌های لازم جمع‌آوری شدند. داده‌های تحقیق با استفاده از شیوه‌های آماری توصیفی و تحلیل‌های کیفی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و تحلیل نهایی و عوامل احصاء شده بر اساس محاسبات ماتریس مقایسه زوجی مورد طبقه‌بندی قرار گرفته و در پایان بر اساس تجزیه و تحلیل و نتایج به دست آمده از تحقیق، تعدادی پیشنهاد کاربردی برای ارائه به مبادی تصمیم‌ساز برای مقابله با خطر جریان‌های تکفیری ارائه گردیده است.

واژگان کلیدی: امنیت، جهان اسلام، جریان تکفیر، تهدید.

^۱ استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۲ دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی

^۳ دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی (نویسنده مسئول) Gholamalian.Amir.@gmail.com

مقدمه

مجموعه عظیم جغرافیایی جهان اسلام، با داشتن ظرفیت‌های مختلف ژئواستراتژیکی و ژئوپلیتیکی به همراه منابع عظیم انرژی، در طول تاریخ مورد طمع قدرت‌های بزرگ بوده و همواره تلاش این قدرت‌ها برای ایجاد ناامنی و فراهم آوردن زمینه‌ی حضور خود در کشورهای اسلامی معطوف بوده است. علاوه بر این عامل، با گسترش بیداری اسلامی در کشورهای عربی، غرب با طراحی و برنامه‌ریزی برای انحراف آن، تلاش کرد تا جریان اصیل بیداری را به نفع خود از طریق بدل‌سازی مدیریت کند که رشد و گسترش جریان تکفیری و نفوذ آن به بلاد اسلامی، از عمده‌ترین شگردهای بکارگرفته شده از جانب مجامع غربی- صهیونیستی است که با بهره‌مندی از کمک‌های مرتجعین منطقه‌ای به منظور ایجاد ناامنی در کشورهای اسلامی، برنامه‌ریزی و اجرا گردیده است.

در بیان مسئله این تحقیق، می‌توان به این نکته اشاره کرد که "جریان‌های تکفیری در حال حاضر یکی از چالش‌های اساسی در سطح جهان اسلام بوده که مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در مناسبت‌های مختلف به خطرات این جریان برای کل جهان اسلام اشاره داشته و خاطرنشان کردند که این خطر جوامع اهل سنت را نیز تهدید می‌کند^۱. در سطح جهان اسلام، عوامل گوناگونی در شکل‌گیری این جریان نقش داشته‌اند که مشکلات داخلی و عواملی که در داخل جهان اسلام وجود دارد، از عوامل عمده‌ای است که جهت ایجاد تفرقه و تهدید امنیت جهان اسلام مورد استفاده این جریان قرار گرفته و از آنجا که تاکنون تحقیق عمیقی درخصوص شناسایی و تبیین کامل این عوامل صورت نگرفته، دغدغه اصلی محقق این است که در این مقاله، این عوامل را در سطح داخلی جهان اسلام مورد شناسایی قرار داده و معرفی نماید. " این تحقیق از آن جهت اهمیت دارد که "شناخت و تبیین عوامل داخلی تهدید کننده امنیت جهان اسلام، این فرصت را در اختیار مراجع تصمیم‌ساز جهان اسلام قرار می‌دهد که با شناخت این عوامل بتوانند راهبردهای مؤثری را به منظور مقابله با این عوامل تدوین نمایند. " ضرورت این تحقیق، از آن جهت است که "به منظور مغفول واقع نگردیدن عوامل داخلی تهدید کننده موجود در جهان اسلام که مورد سوءاستفاده جریان‌های تکفیری قرار گرفته و زمینه‌ساز تشدید فعالیت این جریان‌ها در کشورهای اسلامی می‌گردد، ضرورت دارد این عوامل در یک روند علمی مورد شناسایی قرار گیرد." هدف اصلی این تحقیق "شناسایی عوامل داخلی تهدید کننده امنیت جهان اسلام از سوی جریان‌های تکفیری است

^۱بیانات رهبری در تاریخ ۹۳/۶/۱۶ در شرفیابی مسئولین و کارگزاران نظام

و در راستای این هدف، سؤال اصلی این تحقیق، به این شکل مطرح گردیده که "مهم‌ترین عوامل داخلی تهدید کننده امنیت جهان اسلام از سوی جریان‌های تکفیری کدام است؟ فرضیه این تحقیق به این شکل بیان گردیده "به نظر می‌رسد مشکلات و عوامل داخلی موجود در کشورهای اسلامی، بیشترین نقش را در استفاده‌ی جریان‌های تکفیری برای تهدید امنیت در سطح جهان اسلام دارد.

مبانی نظری

پیشینه‌شناسی

"محمدشریف حیدری" در سال ۱۳۹۳ در مقاله‌ای تحت عنوان سلفی‌گری نوین در تقابل با راهبرد وحدت اسلامی، به بررسی جریان سلفی‌گری نوین به عنوان یکی از موانع اساسی وحدت اسلامی پرداخته و چنین نتیجه‌گیری نموده که رویکرد افراطی که سلفیان وهابی اتخاذ نموده‌اند، فصل مشترکی را برای گفتگو و در نتیجه وحدت جهان اسلام باقی نگذاشته و سبب‌ساز ایجاد ناامنی و شیوع پدیده تکفیر در سطح جهان اسلام گردیده است. "سیدباقر سیدنژاد" در سال ۱۳۹۳ در مقاله‌ای تحت عنوان تحلیلی سازه‌انگارانه از تهدیدات نرم جریان سلفی‌گری، چنین نتیجه‌گیری نموده که جریان سلفی از طریق تفسیر فرقه‌گرایانه و تقلیل هویت یکپارچه اسلامی به هویت‌های فرقه‌ای، زمینه را برای ایجاد ناامنی در سطح جهان اسلام توسط جریان‌های تکفیری فراهم آورده‌اند. "یحیی فوزی" در سال ۱۳۸۹ در مقاله‌ای تحت عنوان گونه‌شناسی فکری جنبش‌های اسلامی معاصر و پیامدهای سیاسی-امنیتی آن در جهان اسلام با طرح این سؤال که پیامدهای سیاسی-امنیتی این دیدگاه‌های فکری متفاوت در جهان اسلام چه خواهد بود؟ به این نتیجه رسیده که تقویت جریان‌های اسلامی همگرا در جهان اسلام و در بین اهل سنت و شیعیان می‌تواند زمینه‌ساز امنیت پایدار در جهان اسلام گردد. "حکیمه عزیزالهی" در سال ۱۳۸۸ در مقاله‌ای تحت عنوان اندیشه تقریب و امنیت جهان اسلام با طرح این سؤال که چگونه می‌توان با ایجاد تقریب بین مسلمانان، امنیت کشورهای اسلامی را بالا برد، به این نتیجه رسیده که برای ایجاد امنیت کشورهای اسلامی باید قدرت آنان را بالا برد و این افزایش قدرت در شبکه‌ی پیچیده‌ای از روابط داخلی و خارجی تعریف می‌گردد. تعدادی از این عوامل در داخل کشورهای اسلامی و تعدادی نیز در محیط بیرونی وجود دارد. "محمدعلی تسخیری" در سال ۱۳۸۷ در مقاله‌ای تحت عنوان گام‌های مطلوب برای تحقق امنیت اجتماعی در جهان اسلام به چند راه‌کار عمده برای ایجاد امنیت در جهان اسلام اشاره نموده که تعدادی از این راه‌کارها در محیط داخلی جهان اسلام و تعدادی

دیگر نیز در محیط خارجی قابل دستیابی است. از جمله این راه‌کارها، بالابردن سطح آگاهی توده‌های اسلامی در عرصه‌های گوناگون از راه درک اسلام و درک واقعیات موجود در داخل جهان اسلام و آنگاه درک واقعیات موجود، مواضع جهانی و چالش‌های بین‌المللی است، کوشش در جهت تعمیم شریعت اسلام در همه عرصه‌های زندگی با اجرای برنامه‌های تربیتی همه‌جانبه برای بخش‌های مختلف امت اسلام براساس آموزه‌های اسلامی، در نظر گرفتن اصل آزادی‌های عقلانی و مسئولانه، برکشیدن ریشه‌های جنایت و انگیزه‌های اختلال در امنیت و در نظر گرفتن اصل همکاری ملت‌ها و دولت‌ها با یکدیگر برای پاسداری از امنیت اجتماعی و تدوین برنامه همه‌جانبه برای بهره‌گیری هرچه بهتر از دیگر نهادها و سازمان‌های بین‌المللی از جمله راه‌کارهای ارائه شده در این مقاله است.

مفهوم‌شناسی

جریان‌های تکفیری: گرایش چهارم سلفیه می‌باشد که نوعی سلفیه سیاسی است و به سلفی‌های رادیکال یا تکفیری‌ها معروف می‌باشند. این گروه به مقوله جهاد و اقامه شرع توجه بسیار کرده و در صدد تفسیر یک نظریه انقلابی از درون نصوص دینی هستند. تفکر سلفی جهادی (تکفیری)، از سوی هیچ عالم برجسته‌ای، نظریه‌پردازی نشده و التقاطی از افکار ابن‌وهاب و ابن‌تیمیه است که با افکار کسانی چون سیدقطب، عمر عبدالرحمن و عبدالمجید رندانی، درهم آمیخته است (پاکتچی، ۱۳۹۰: ۶۵).

امنیت: در لغت عبارت از حالت فراغت از هرگونه تهدید یا حمله یا آمادگی برای رویارویی با هر تهدید و حمله می‌باشد. که در اصطلاح سیاسی و حقوقی به صورت امنیت فردی، امنیت اجتماعی، امنیت ملی و امنیت بین‌المللی به کار برده می‌شود. (آشوری، ۱۳۸۳: ۳۸). با وجود پیشینه‌ی بلندمدت امنیت در زندگی سیاسی و اجتماعی بشر، هاله‌ای از ابهام چه از بعد داخلی و چه از بعد خارجی، آن را فرا گرفته است که بیشتر ناشی از متحول بودن محیط سیستمی امنیت و وجود گفتمان‌ها و نگرش‌های گوناگون پیرامون آن است (قاسمی، ۱۳۸۶: ۱۳).

جهان اسلام: منطقه‌ای مشتمل بر مجموعه‌ی فضای پیوسته از کشور مغرب در شمال آفریقا تا شبه‌قاره هند و آسیای مرکزی و از قزاقستان تا مشرق آفریقا و چند قسمت ناپیوسته در جنوب و جنوب شرقی آسیا و اروپا و حوزه‌های کوچک مسلمان نشین جهان می‌باشد. (گلی‌زواره، ۱۳۸۶: ۳۵).

تهدید: تهدید عبارت است از قابلیت‌ها، نیت و گاه اقدام دشمنان بالقوه و بالفعل برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علائق و مقاصد امنیت ملی به نحوی که ثبات سیاسی و امنیت ملی کشور به خطر بیفتد. تهدید ممکن است اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی و یا تهدید نرم، نیمه سخت و سخت بوده و از نوع خارجی یا داخلی باشد. (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۷۶)

ماهیت‌شناسی جریان تکفیری

جریان‌های تکفیری، به تبعیت از سلفیان، از لحاظ اعتقادی خود را پیرو سلف صالح می‌دانند و در اعمال، رفتار و اعتقادات خود، سعی بر تابعیت از پیامبر اسلام^(ص)، صحابه و تابعین دارند (رضوانی، ۱۳۸۸: ۲۳). آنان معتقدند که عقاید اسلامی باید به همان نحو بیان شوند که در عصر صحابه و تابعین مطرح بوده است؛ یعنی عقاید اسلامی را باید از کتاب و سنت فرا گرفت و علما نباید به طرح ادله‌ای غیر از آنچه قرآن در اختیار می‌گذارد، پردازند. در اندیشه آنان، روش‌های عقلی و منطقی جایگاهی ندارد و تنها نصوص قرآن، احادیث و نیز ادله مفهوم از نص قرآن برای آنان حجیت دارد (همان: ۳۶). این جریان، چهار مرحله گوناگون را پشت سر گذراند. مرحله اول، بنیان نهادن مبانی فکری آن است که ابن تیمیه در قرن هشتم هجری به این امر اهتمام ورزید. مرحله دوم، مرحله تطبیق و اجرای این تفکر بود که توسط محمد بن عبدالوهاب، واعظ نجدی و جانشینانش در اواسط قرن دوازدهم هجری و اوایل قرن سیزدهم انجام شد. مرحله سوم، رشد این جریان، بعد از جنگ جهانی اول و شکل‌گیری پادشاهی آل سعود بود که این جریان به یک نحله نیرومند و تأثیرگذار در جهان اسلام تبدیل شد. مرحله چهارم، از دهه ۱۹۷۰ به بعد آغاز شد که این جریان را به یک ایدئولوژی انقلابی و جهادی تبدیل نمود. جریان تکفیری که ریشه در وهابیت دارد، قرائت متفاوتی از اسلام دارد که در چند محور خلاصه می‌شود. در توحید عبادی، دایره آن را بسیار محدود می‌کنند و هر کسی، اعمالی همچون زیارت قبور و غیره را انجام بدهد، تکفیر می‌کنند. محور دومی که این جریان را شکل می‌دهد، ایمان و کفر است. پیروان این جریان قایل به تلازم میان ایمان و عمل هستند و مانند خوارج، مسلمانان را تکفیر می‌کنند. محور سوم، بدعت است که هر امر جدیدی را بدعت به شمار می‌آورند؛ در صورتی که بدعت شاخصه‌های مخصوص به خود را دارد، لذا به طور نمونه، برپایی جشن ولادت پیامبر^(ص) را باعث کفر می‌دانند. محور چهارم، حیات برزخی است که معتقد هستند جهان سومی به نام برزخ وجود ندارد و کسی که فوت کرد، نمی‌توان زیارت کرد، لذا استعانت از

اولیای الهی، استغاثه و توسل به آنان را جایز ندانسته، بلکه از مظاهر بارز شرک می‌دانند (محمودیان، ۱۳۹۰: ۱۲۹).

تکفیر در دوران معاصر

تکفیر در دوران معاصر ابعاد گسترده‌تری یافته است، چون علاوه بر وهابیون، امروزه غرب و آمریکا نیز وارد عرصه شده و در جهت مقابله با رشد اسلام، پروژه‌ای را تحت عنوان اسلام‌ستیزی آغاز نموده‌اند که یک سر تکفیر از آنها ریشه پیدا می‌کند. (علی‌زاده، ۱۳۹۱: ۲۲). اگرچه سابقه شکل‌گیری گروه‌های تکفیری به پیش از وقوع ناآرامی در سوریه بر می‌گردد؛ اما مسلماً وقوع بحران در سوریه، به تسریع زایش این پدیده کمک نمود. تکفیری‌ها که شاخص‌های متعددی در تشابه آنها با خوارج دوره علوی و دوره اموی وجود دارد، در حال حاضر با استفاده از مفتی‌های منحرف، به شدت در حال تخریب نام اسلام در جهان هستند و رسانه‌های غربی ضد اسلام، در طول این مدت بیشترین بهره‌ها را از نابسامانی اوضاع تکفیری‌ها در تقویت پایه‌های اسلام‌هراسی خود برده‌اند (رمضانی؛ جمشیدی، ۱۳۹۲، ۳۱). جریان تکفیری به صورت هوشمند در سه سطح سخت و نرم و نیمه سخت در حال فعالیت است. جریان سخت با رویکرد ترور و وحشت و تصرف و تخریب و کشتار و تکه تکه کردن اعضا همراه است. جریان نرم در حوزه ایدئولوژیک و بر بستر تفکر سلفی و وهابیت عمل می‌کند. قدرت امنیتی و نیمه سخت و اطلاعات آن نیز توسط بازیگردانان خارج و داخل منطقه صورت می‌پذیرد (جهانی، ۱۳۹۳: ۱۲).

جغرافیای جهان اسلام

جهان اسلام با ۱۱ هزار کیلومتر وسعت از غرب تا شرق و ۵ هزار کیلومتر از شمال به جنوب بین جاوه و قزاقستان، تشکیل تقاطعی با دیگر مجموعه‌های جغرافیایی می‌دهد که به همان اندازه اهمیت دارد. کشورهای اسلامی در مرزهای شمالی خود با دو سرزمین پهناور روسیه و چین محدود می‌شوند و در جنوب، هندوستان آن را به دو نیمه تقسیم می‌کند. وجود اقیانوس اطلس، آرام و هند در غرب، شرق و جنوب کشورهای اسلامی به این سرزمین‌ها ارزش زیادی، ارزانی داشته است. کشورهای اسلامی کانال‌ها، تنگه‌های آبی و جزایر مهم را در اختیار دارند، یا در کنار آنها واقع شده‌اند. ایران، عمان، ترکیه و مصر از چنین اهمیتی برخوردارند. جهان اسلام افزون بر خلیج فارس که مشهورترین، حیاتی‌ترین و مهم‌ترین خلیج‌های دنیای اسلام است، این خلیج‌ها را نیز در اختیار دارد: خلیج عدن در جنوب یمن، خلیج گینه در آفریقای غربی، خلیج بنگال در

جنوب بنگلادش، خلیج اسکندریه در شمال مصر، خلیج سرت در شمال لیبی، خلیج تونس در شرق کشور تونس، خلیج اسکندرون در جنوب ترکیه و... که می‌تواند برای کشورهای که در ساحل آن قرار دارند، اهمیت وصف‌ناپذیر استراتژیکی، اقتصادی، سیاسی و نظامی داشته باشد. (مجته‌زاده، ۱۳۷۹: ۳۹)

باتوجه به هدف اصلی جریان تکفیری در تقلیل و از بین بردن امنیت در کشورهای اسلامی، لازم است این عوامل در قالب عوامل داخلی مورد بررسی قرار گیرد. منظور از عوامل داخلی، عواملی هستند که در محیط داخلی کشورهای اسلامی، زمینه بروز ناامنی را فراهم کرده و جریان‌های تکفیری با سوءاستفاده از آن‌ها درصدد نفوذ در این کشورها بوده و یا نفوذ خود را گسترش داده و اهداف خود را عملی کرده‌اند.

عوامل داخلی تأثیرگذار بر امنیت جهان اسلام

بحران‌ها و چالش‌های سیاسی موجود در کشورهای اسلامی

یکی از عوامل مهم در سطح داخلی جهان اسلام که مورد سوءاستفاده جریان‌های تکفیری برای تهدید امنیت جهان اسلام قرار گرفته، وجود بحران‌ها و چالش‌های سیاسی موجود در کشورهاست. خاورمیانه همواره با بحران‌های سیاسی مواجه بوده، بطوری‌که تحولات این منطقه همواره یکی از مهمترین مسائل و موضوعات بین‌المللی طی یک سال گذشته بوده است. از جمله دلایل سیاسی چالش‌های موجود در منطقه می‌توان به حکومت‌های غیرملی و غیردموکراتیک، رژیم‌های اقتدارگرا، حکمرانی بد و فشار و سرکوب و از جمله علل اقتصادی، می‌توان به فساد مالی سران حاکم و فشارهای اقتصادی اشاره کرد که به وضعیت معیشتی نامناسب مردم و فقر و محرومیت گسترده منجر شده است (واعظی، ۱۳۹۱: ۳۳). از سوی دیگر، بعد از مبارزات بی‌امان کشورهای اسلامی با کشورهای استعماری و خیزش نهضت‌ها و حرکت‌های بیدارگرایانه در سرتاسر کشورهای اسلامی که منجر به استقلال اکثر کشورهای اسلامی گردید و نیز در پی رویارویی فکری و علمی این کشورها با جهان غرب، این احساس در جهان غرب و دولت‌مردان استعمارگر آنان به وجود آمد که تفکر اسلامی همواره می‌تواند زنگ خطر جدی برای اهداف استعماری آنان باشد و تمدن اسلامی با درون مایه‌های فکری پویا و تعالیم انسانی و اخلاقی والای خود می‌تواند در درون جوامع غربی فراگیر شود؛ از این رو در مقابله با تفکر اسلامی به تبلیغات واهی پرداختند و اسلام و تفکر اسلامی را به عنوان یک خطر جدی معرفی نموده و با استفاده از قدرت اقتصادی و رسانه‌ای، شروع به بحران‌سازی در میان جوامع اسلامی نمودند. (کاظمی، ۱۳۸۳: ۸۷).

مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم

یکی از نقاط ضعف عمده کشورهای اسلامی که دستاویزی برای غرب به منظور نفوذ بیشتر در این کشورها گردیده و زمینه ساز بروز ناامنی در مقیاس وسیع می باشد، مشکلات فراگیر اقتصادی در این کشورها و پائین بودن سطح رفاه اقتصادی می باشد. جریان های تکفیری با سوءاستفاده از این نقطه ضعف و جذب طبقات محروم و ناراضی جامعه، زمینه ی حضور گسترده ی خود در این کشورها را فراهم کرده و امنیت داخلی آنها را با بحران مواجه می کنند (عدالت نژاد، ۱۳۹۰: ۵۱). امروزه بزرگترین دشمن جهان اسلام، فقر و بزرگترین مشکل پیش روی آن، توسعه نیافتگی نسبی در همه عرصه ها و فاصله رو به فزونی این مجموعه با کشورهای توانمند جهان است. چنین وضعیتی موجب می شود که جهان اسلام و مسلمانان نتوانند در جهان کنونی حتی در تعیین سرنوشت خود به طور جدی و واقعی اثرگذار باشند و هر چه این فاصله بین سطوح توسعه یافتگی مسلمانان و بقیه جهان نیز افزون تر شود، تأثیرگذاری مسلمانان در صحنه های جهانی کمتر از پیش خواهد شد (مقامی مقیم، ۱۳۹۳: ۱۲). ضعف، فقر و توسعه نیافتگی عمومی در جهان اسلام، قطعاً در کنش و واکنش های قدرت ها، محصولات تلخی را برای امنیت جهان اسلام به بار خواهد آورد که نمونه آن را باید در تشکیل و تداوم حیات رژیم صهیونیستی در نیمه قرن بیستم میلادی دانست (علی زاده موسوی، ۱۳۹۱: ۹).

نگرش شدید قومی گرایانه در کشورهای اسلامی

پیچیدگی مسائل مختلف در خاورمیانه و حاکمیت مشکلات قومی - مذهبی باعث شده است که هرگونه تحولی هرچند مثبت در این منطقه، منجر به تشدید اختلافات قومی و مذهبی شود. خیزش های اخیر مردمی دنیای عرب که امید فراوانی برای گذار منطقه خاورمیانه از وضعیت فعلی را پدید آوردند، خود منجر به تقویت اختلافات مذهبی و ایجاد موجی از افراط گرایی اسلامی شد. از یک طرف این جنبش ها، دولت های گذشته را تضعیف کرده اند و فرصت های فراوانی را برای رشد نیروهای سرکوب شده فراهم آورده اند و از طرف دیگر باعث احساس خطر گروه های افراطی مذهبی مبنی بر حذف آن ها از صحنه و ساختار سیاسی را تشدید کرده که مجموعه این عوامل آن ها را به صحنه کشاند و منطقه خاورمیانه به فضایی مناسب برای تشدید افراط گرایی مذهبی تبدیل شد. تأثیر خیزش های مردمی و تحولات اخیر خاورمیانه بر شکاف ها و مسائل مذهبی در منطقه را در سه محور مختلف می توان مورد اشاره قرار داد: تشدید اختلاف ها و درگیری های شیعی و سنی، گسترش مناقشات اقلیت های غیرمسلمان با مسلمانان و از همه مهم تر تشدید افراط گرایی

مذهبی در منطقه (اسدی، ۱۳۹۱: ۱۸). نگرش‌های قومیتی در جوامع اسلامی، از دلایل اصلی شیوع فرایند نامنی محسوب می‌گردد که می‌توان گفت از واکنش روانی در برابر خود این قضیه ریشه می‌گیرد. (کاظمی، ۱۳۸۳: ۲۵۹).

تجدد طلبی و خودباختگی و احساس در ماندگی و حقارت در مقابل تمدن غرب

تجددخواهی کاذب، یکی از مسائلی است که برای جهان اسلام آسیب‌زا است. بر اساس این تفکر، عده‌ای روشنفکر افراطی به دنبال دگرگونی ریشه‌ای در نهادهای جامعه مسلمانان بر مبنای ساختاری غربی و نامانوس با فرهنگ اسلامی هستند. متجددان، بدون دلبستگی به اسلام، واقعیت اجتماعی سرزمین‌های اسلامی را در نظر نمی‌گیرند و در طراحی نظام‌های آموزشی، پژوهشی و تبلیغاتی، از فرهنگ بیگانه و اندیشه‌های وارداتی یاری می‌جویند. آنان به دلیل بی‌خبری از مبانی قرآنی و سنت اسلامی نه تنها قادر به اصلاحاتی این گونه در بین مسلمانان نبوده‌اند، بلکه در سال‌های اخیر، آشفتگی‌ها و نابسامانی‌هایی را در سرزمین اسلامی برانگیخته‌اند، بدون اینکه توانسته باشند؛ شرایطی به سود مردم محروم پدید آورند (محسنی، ۱۳۸۶: ۶۰). تروریسم تکفیری در واقع واکنش تهاجمی به احساس محرومیت توده‌ها در مقابل حاکمین مستبد، استکبار جهانی و بدعت‌های موجود است. بر این اساس ترک انفعال و مراجعه به آموزه‌ها و اندیشه‌های سلف صالح از طریق جهاد و ستیزه‌جویی با مظاهر وضعیت نامناسب فعلی، از جمله راهبردهایی است که تروریسم تکفیری برای جذب هرچه بیشتر طبقات محروم و مستضعف مسلمان در پیش گرفته است. (افتخاری، ۱۳۹۰: ۸۹)

ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی

در برخی از کشورهای اسلامی، حکومت‌ها بر اساس ساختارهای قبیله‌ای شکل گرفته‌اند. در نتیجه، برخی از قبایل در این کشورها قدرت زیادی دارند. در شبه جزیره عربستان، قبیله‌ها توانسته‌اند ساختار دولت و چگونگی تعیین مرزها را تحت تأثیر قرار دهند. (میرحیدر، ۱۳۷۳: ۵۹). مردم خاورمیانه از بسیاری از حقوق سیاسی و اجتماعی خود محروم هستند و در تعیین سرنوشت خود نقش چندانی ندارند. رژیم‌های حاکم فعلی معمولاً به خواسته‌های مردمی بی‌توجه هستند و آن‌ها در تأمین خدمات اجتماعی برای جمعیت به سرعت در حال رشد شکست خورده‌اند. همین بسترها زمینه‌هایی را فراهم آورده است تا اقبال توده‌های مردمی به گروه‌های افراطی و تکفیری که هم مخالف حکومت‌های منطقه هستند و هم در مقابل آمریکا مواضع سرسختانه‌ای اتخاذ کرده‌اند، روز به روز روبه افزایش باشد. (خواججه‌سروری، ۱۳۹۰: ۷۹).

ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام

اختلافات ارضی و مرزی، از منازعات بین‌المللی موجود در جهان اسلام است. این مسئله، بستر مناسبی را برای دخالت‌های فرامنطقه‌ای فراهم می‌آورد. علی‌رغم تلاش‌های صورت گرفته، بخشی از اختلافات سرزمینی و مرزی، هنوز حل نشده است. تنها در منطقه خلیج فارس طی سه دهه گذشته، بخش کوچکی از اختلافات مرزی، حل و فصل گردیده که از آن میان می‌توان به اختلاف مرزی بحرین و قطر، اختلاف مرزی عراق و کویت در خشکی و بخشی از دریا، مرز دریایی و خشکی کویت و عربستان سعودی اشاره کرد. (جعفری‌ولدانی، ۱۳۷۴: ۱۳)

از منظر ژئوپلیتیک، جریان تکفیری، نیروی سیاسی تجدیدنظر طلبی است که حتی مایل (تا حدودی) بر تغییر در جغرافیای سیاسی و مرزهای شناخته شده بین‌المللی نیز بوده و خواهان تغییر در نظم نوین موجود و برهم خوردن مرزهای میان دولت‌ها است که پس از جنگ جهانی اول ترسیم شده‌اند (حق‌پناه، ۱۳۹۳).^۱

بخش زیادی از اختلافات ارضی و مرزی در جهان اسلام، میراث شوم دوران سلطه استثمارگران است که مانند استخوان لای زخم، مانع از التیام این زخم‌های سیاسی می‌شود. وجود زخم‌های سیاسی در خاورمیانه و شمال آفریقا، انرژی ملت‌های اسلامی را به تحلیل خواهد برد. حضور این اختلافات در عرصه‌های بین‌المللی، لطمات سیاسی و اقتصادی فراوانی به این کشورها وارد کرده و در مواردی باعث برافروخته شدن جنگ میان آن‌ها شده است (عسکری، ۱۳۸۲: ۱۹۰).

فرقه‌گرایی در جهان اسلام

در عرصه روابط بین‌الملل، کشورها و قدرت‌های مختلف از ابزارهای متفاوت برای نفوذ و تحت فشار قرار دادن دولت‌های رقیب بهره می‌جویند. به تجربه ثابت شده است که فرقه‌گرایی، ابزار و محمل مناسبی برای دخالت و نفوذ قدرت‌های خارجی، به ویژه قدرت‌های بزرگ سیاسی و جهانی در امور سایر کشورها به شمار می‌رود. قدرت‌های بزرگ از فرقه‌ها برای نفوذ و تأثیر بر اراده سیاسی دیگر حکومت‌ها استفاده می‌کنند. در این صورت، فرقه‌ها مانند اسب تروای دشمن عمل کرده و زمینه حضور و دخالت عوامل خارجی را در درون جوامع اسلامی فراهم می‌کنند (هانی‌زاده، ۱۳۹۳: ۴۲). طی سال‌های اخیر، ظهور فرقه‌های متعدد ظاهراً اسلامی در قالب گروه‌هایی همچون القاعده و داعش، یکی از دلایل اصلی باز شدن پای کشورهای غربی به منطقه

^۱ مصاحبه حضوری نگارنده با دکتر حق‌پناه، تحلیل‌گر ارشد مسائل منطقه

خاورمیانه و کشورهای اسلامی بوده است (فیرحی، ۱۳۹۳: ۲۹). در همه ادیان و در همه دوره‌های تاریخی، همواره گروه‌ها و حرکت‌های جدیدی از بطن دین به وجود آمده‌اند که همگی در ابتدای پیدایش، ماهیتی فرقه‌ای و محفلی داشته‌اند. در این مقطع، ادیان نه در جهت تقویت همبستگی اجتماعی بلکه برخلاف آن عمل می‌کنند. اما با فراگیر شدن و اقبال عمومی به این نحله‌ها، دوباره کارکرد انسجام‌بخش و پیونددهنده خویش را ایفا می‌کنند. بر این اساس، انواع انشعاب‌ها در درون یا حاشیه ادیان بزرگ را می‌توان به نحو زیر تقسیم‌بندی کرد:

- فرقه‌های سنتی و قدیمی که به طور سنتی در دامن ادیان تاریخی و بزرگ به وجود آمده‌اند. (مانند صوفی‌گری).

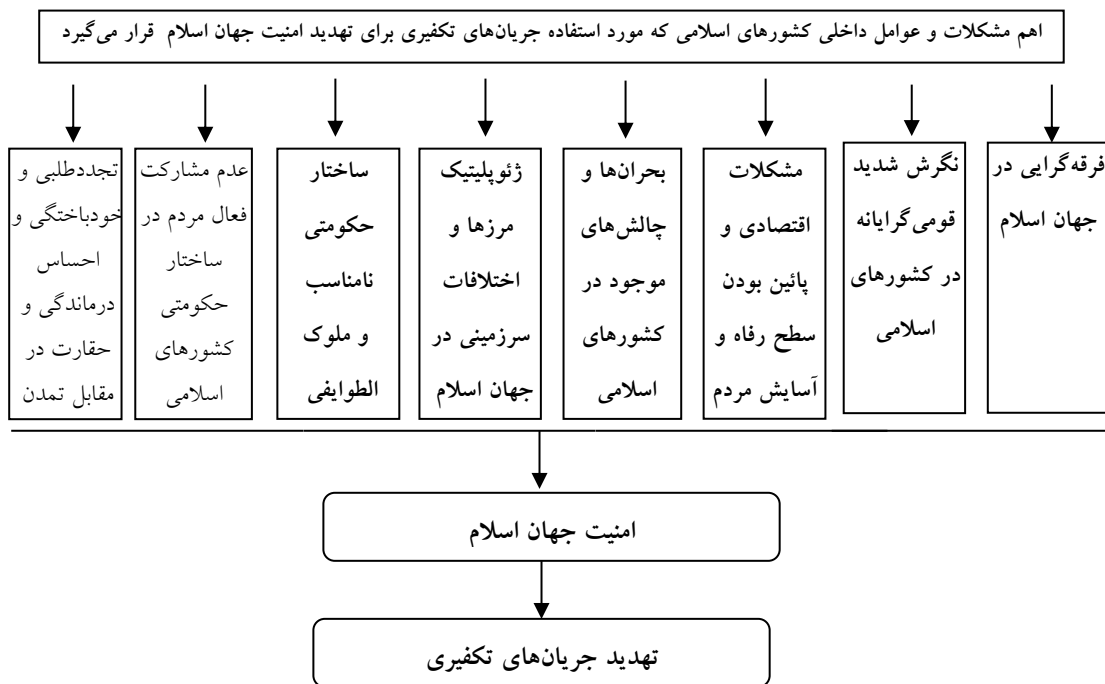
- جنبش‌های جدید مذهبی؛ که حاکی از تلاش نسبتاً سازمان‌یافته بخشی از مردم، برای حفظ یا تغییر سازمان دینی یا برخی ابعاد زندگی دینی است (Bainbridge, 2012: 3). این جنبش‌ها از جنگ دوم جهانی به بعد و به ویژه در دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰، در جهان غرب رشد کرده‌اند و نسبت به فرقه‌های مذهبی، مدرن‌تر و امروزی‌تر به شمار می‌آیند Bryanand. Cresswell (2012: 16).

عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی

مردم در جامعه اسلامی باید از چنان رشدی برخوردار باشند که زمینه لازم برای حضور عاقلانه و مقتدرانه آنان در عرصه‌های مختلف فراهم آید. اگر در جامعه‌ای مردم از دخالت در امور بازداشته شوند، به تدریج زمینه پیدایش استبداد فراهم می‌آید، جامعه ثبات و امنیت خود را از دست می‌دهد و بیشتر مردم از حقوق مسلم خود باز می‌مانند و بتدریج حالت انفجاری به خود گرفته و در مقابل دولتمردان خواهند ایستاد. مشارکت مردم ضامن تحقق ارکان نظام سیاسی اسلام است (مظاهری، ۱۳۹۳: ۲۲). جغرافیای سیاسی جهان اسلام از ساختار ناهمگونی برخوردار است. هنوز حکومت‌های مردمی در بخش اعظم آن شکل نگرفته و مردم‌سالاری، هم‌چنان در پرده ابهام است. انتخابات در برخی از این جوامع، بیشتر به کاریکاتور انتخابات شبیه است تا انتخابات واقعی و در برخی دیگر از کشورهای اسلامی، انتخابات فرمایشی صورت می‌گیرد. در حقیقت، نبود نهادهای قوی، مستقل و پایدار، به صاحبان مناصب، امکان می‌دهد تا اهداف شخصی خود را بر منافع عمومی ترجیح داده و فساد را به شیوه حکومتی برقرار سازند (نقیب‌زاده، ۱۳۸۴: ۹۸).

پیامدهای منفی جریان‌های تکفیری بر منافع امنیت ملی جهان اسلام

- در کنار دیگر محورها، می‌توان به پیامدهای منفی و نامیمون دیگری از ظهور جریان فتنه بر منافع امنیت ملی کشورهای اسلامی اشاره داشت که این موارد را می‌توان به این شکل عنوان کرد:
- ۱- قابلیت‌های فراخوانی اجتماعی و بهره‌برداری از احساسات دینی جوانان در عمل جهادی.
 - ۲- شکل دادن به جنبش‌های فرقه‌ای و مذهبی و فراهم‌سازی موجبات رشد ناگهانی جریان‌های برانداز و تروریستی.
 - ۳- تضعیف سرمایه اجتماعی و مذهبی کشورهای مسلمان به‌عنوان انرژی ناب ضدسلطه و اشغالگر غرب و صهیونیزم.
 - ۴- گسترش همراستایی فی‌مابین منافع جریان‌های تکفیری با سطح مطالبات قومی، طایفه‌ای و مذهبی.
 - ۵- دورسازی چشم‌انداز وحدت سهل‌الوصول و همه‌جانبه اسلامی و چند گونه‌سازی قرائت‌های قدرت و حاکمیت اسلامی.
 - ۶- فراهم نمودن سطح دسترسی سازمان‌های اطلاعاتی غرب به ظرفیت‌های تفرقه‌انگیز و فاصله‌ساز در جهان اسلام.
 - ۷- ایجاد تشکیک در گزینش دشمن واقعی و اراده مقابله قاطع با آن در جبهه مقاومت و جنبش‌های جهادی علیه اشغالگران صهیونیستی.
 - ۸- مخدوش نمودن چهره اسلام سیاسی در نزد افکار عمومی جهانی و توسعه تمایلات محافظه‌کارانه و سکولاریستی در لایه‌های متمایل به اسلام اعتدالی. (فیروزآبادی، ۱۳۹۳: ۵۱).
- پیامد داخلی دیگر تضعیف بیش از پیش دولت مرکزی در کشورهای تحت اشغال است. تلاش جریان در عراق و تلاش در جهت تضعیف و سپس تغییر حکومت در سوریه. البته عدم وجود قدرت کافی دولت مرکزی عراق در موصل، تکریت و الانبار و ضعف دولت مرکزی سوریه در الرقه و دیگر دیرالزور موجب شد که سه تا چهار هزار تروریست که از پشتیبانی زیادی برخوردارند، بتوانند اوضاع عراق و سوریه را با مشکل مواجه سازند. اما به هر حال، اقدامات گروه‌های تکفیری در سوریه و عراق در راستای تضعیف بیش از پیش دولت‌های مرکزی این دو کشور و با هدف اجبار این دولت‌ها برای پذیرش خواسته‌های کشورهای فرامنطقه‌ای صورت می‌پذیرد. (رمضانی؛ جمشیدی، ۱۳۹۲، ۳۸)

شکل ۱: مدل مفهومی تحقیق

روش‌شناسی

این تحقیق بر مبنای هدف از نوع کاربردی، بر مبنای ماهیت، از نوع پیمایشی، توصیفی و تحلیلی و بر مبنای رویکرد، از نوع آمیخته است. در این تحقیق، داده‌های لازم با استفاده از دو روش مطالعه کتابخانه‌ای و مطالعه میدانی، جمع‌آوری شده‌اند. در روش کتابخانه‌ای از ابزار فیش‌برداری و در روش میدانی از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. تعداد ۳۰ نفر از خبرگان و صاحب‌نظران در حوزه جریان‌شناسی تکفیر، جامعه آماری این تحقیق را تشکیل می‌دهند. در این تحقیق، امنیت جهان اسلام، متغیر وابسته و متغیر مستقل نیز عوامل داخلی موجود در کشورهای اسلامی است.

تعاریف عملیاتی متغیرها:

امنیت: منظور از امنیت، امنیت آن دسته از کشورهای اسلامی است که در معرض خطر جریان‌های تکفیری قرار دارند.

عوامل داخلی جهان اسلام: آن دسته از عواملی هستند که توسط جریان‌های تکفیری مورد سوءاستفاده قرار گرفته و زمینه بروز ناامنی را در سطح جهان اسلام فراهم می‌کنند.

$Z_{\frac{\alpha}{2}}$ با ضریب اطمینان ۹۵٪ از طریق جدول مربوطه محاسبه شده است، که مقدار آن ۱,۹۶ می‌باشد. پس از مشخص شدن شاخص‌های متغیر که پایه‌های سوال‌های پرسشنامه را تشکیل می‌داد، اقدام به تهیه پرسشنامه گردید. یک پرسشنامه با تعدادی سوال بسته و یک سوال باز طراحی گردید. سوال‌های بسته با استفاده از طیف لیکرت و مقیاس فاصله‌ای اندازه‌گیری گردید. در انتها جهت نشان دادن همپوشانی داده‌های حاصل از منابع، تحلیل نهایی انجام گردید. در این تحقیق، ابتدا عوامل احصاء شده داخلی تهدید کننده امنیت جهان اسلام براساس پاسخ خبرگان، وزن‌دهی گردیده و از طریق نرم‌افزار SPSS به ترتیب اولویت تنظیم گردیده و به منظور افزایش سطح روایی داده‌های تحقیق، مجدداً با استفاده از ماتریس مقایسه زوجی، وزن هر عامل بر مبنای پاسخ‌های جامعه خبرگی تعیین گردیده و در داخل ماتریس محاسبه گردید که مقایسه نتایج حاصل از ماتریس و اولویت‌بندی حاصل از نرم‌افزار SPSS ناشی از دقت بالای محاسبات انجام شده است. برای محاسبه پایایی یا هم‌مانگی درونی ابزار اندازه‌گیری که خصیصه‌های مختلف را اندازه‌گیری می‌کند، از روش آلفای کرونباخ استفاده گردید، به طور کلی مقدار آلفای کمتر از ۰/۶ غیر قابل قبول، آلفای ۰/۷ تا ۰/۸ خوب، ۰/۸ تا ۰/۹ خیلی خوب و آلفای بالاتر از ۰/۹ بیانگر پایایی عالی ابزار سنجش می‌باشد. در این تحقیق ابتدا یک نمونه اولیه ۳۰ تایی پیش‌آزمون گردید که میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ محاسبه گردید که نتایج و خروجی‌ها (مقدار آلفاهای محاسبه شده) بر قابلیت اعتماد بالا و خیلی خوب پرسشنامه صحه گذاشت.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

به منظور تجزیه و تحلیل عوامل داخلی موجود در کشورهای اسلامی که می‌تواند به عنوان عوامل تهدید کننده امنیت در سطح جهان اسلام مورد سوءاستفاده جریان‌های تکفیری قرار گیرد، این عوامل در ۵ مؤلفه‌ی اعتقادی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی تقسیم‌بندی گردیده و به بررسی رتبه میانگین هر کدام از مؤلفه‌ها به لحاظ رتبه اهمیت و رتبه میزان تأثیری که نسبت به هم داشته‌اند پرداخته شد. سپس شاخص‌های هر مؤلفه به کمک آزمون رتبه‌بندی فریدمن نسبت به یکدیگر به لحاظ اهمیت رتبه‌بندی گردیدند که نتایج به شرح زیر است:

الف) در خصوص تعیین اولویت شاخص‌های مؤلفه اعتقادی به شرح زیر اقدام گردیده است:

H0: اولویت شاخص‌های مؤلفه اعتقادی یکسان است.

H1: حداقل اولویت دو شاخص از شاخص‌های مؤلفه اعتقادی با هم تفاوت معنادار دارند. به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول ۱ است.

جدول ۱: اولویت شاخص‌های مؤلفه اعتقادی

رتبه میانگین	شاخص	آزمون
۲/۰۷	فرقه‌گرایی در جهان اسلام	۳۰ ۲ ۸۲۱ ۰/۳۹۴
۱/۹۸	نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی	
۰/۰۴	حاشیه رفتن نگرش‌های اعتدالی در میان اهل سنت	
$\chi^2 = ۰/۳۹۴$ و $sig = /۸۲۱$ و $df = ۲$ و $N = ۳۰$		

مطابق خروجی جدول، چون سطح معناداری بیشتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($sig = /۸۲۱$) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه **H1** مورد تایید واقع می‌شود. یعنی به طور کلی شاخص‌های مذکور به یک میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین با هم اختلاف زیادی دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است که به استناد خروجی جدول، شاخص به حاشیه رفتن نگرش‌های اعتدالی در میان اهل سنت، جزء عوامل اصلی در نظر گرفته نمی‌شود.

ب) درخصوص تعیین اولویت شاخص‌های مؤلفه اقتصادی به شرح زیر اقدام گردیده است:
H0: اولویت شاخص‌های مؤلفه اقتصادی یکسان است.

H1: حداقل اولویت دو شاخص از شاخص‌های مؤلفه اقتصادی با هم تفاوت معنادار دارند. به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول ۲ است.

جدول ۲: اولویت شاخص‌های مؤلفه اقتصادی

رتبه میانگین	شاخص	آزمون
۲/۱۳	مشکلات اقتصادی و پایین بودن سطح رفاه و آسایش مردم	۳۰ ۲ ۶۶۳ ۱/۵۴۲
۱	اقتصاد تک محصولی در کشورهای اسلامی	
۱/۰۷	فساد اقتصادی در حاکمان و لایه‌های حکومتی	
$\chi^2 = ۱/۵۴۲$ و $sig = /۶۶۳$ و $df = ۲$ و $N = ۳۰$		

مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری بیشتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است (sig = /۰۶۳) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه H1 مورد تایید واقع می‌شود. یعنی به طور کلی شاخص‌های مذکور به یک میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین با هم اختلاف زیادی دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است که به استناد خروجی جدول، شاخص‌های اقتصاد تک محصولی در کشورهای اسلامی و فساد اقتصادی در حاکمان و لایه‌های حکومتی، جزء عوامل اصلی در نظر گرفته نمی‌شود.

پ) درخصوص تعیین اولویت شاخص‌های مؤلفه سیاسی به شرح زیر اقدام گردیده است:

H0: اولویت شاخص‌های مؤلفه سیاسی یکسان است.

H1: حداقل اولویت دو شاخص از شاخص‌های مؤلفه سیاسی با هم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول ۳ است.

جدول ۳: اولویت شاخص‌های مؤلفه سیاسی

رتبه میانگین	شاخص	آزمون
۲/۷۷	بحران‌ها و چالش‌های سیاسی موجود در کشورهای اسلامی	۳ ۰ ۰
۲/۶۵	ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی	
۱/۱۷	تضعیف حکومت‌های مرکزی کشورهای اسلامی	
$\chi^2 = ۴/۸۱۴$ و $sig = /۱۸۶$ و $df = ۳$ و $N = ۳۰$		

مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری بیشتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است (sig = /۱۸۶) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه H1 مورد تایید واقع می‌شود. یعنی به طور کلی شاخص‌های مذکور به یک میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین با هم اختلاف زیادی دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است که به استناد خروجی جدول، شاخص تضعیف حکومت‌های مرکزی کشورهای اسلامی، جزء عوامل اصلی در نظر گرفته نمی‌شود.

ت) درخصوص تعیین اولویت شاخص‌های مؤلفه اجتماعی به شرح زیر اقدام گردیده است:

H0: اولویت شاخص‌های مؤلفه اجتماعی یکسان است.

H1: حداقل اولویت دو شاخص از شاخص‌های مؤلفه اجتماعی با هم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول ۴ است.

جدول ۴: اولویت شاخص‌های مؤلفه اجتماعی

رتبه میانگین	شاخص	آزمون
۲/۱۲	ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی	۴ ۳ ۵
۲/۰۷	عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی	
۱/۲۲	وجود شبکه‌های اجتماعی مهارناپذیر	
$\chi^2 = ۲/۰۶۷$ و $sig = /۳۵۶$ و $df = ۲$ و $N = ۳۰$		

مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری بیشتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($sig = /۳۵۶$) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه $H1$ مورد تایید واقع می‌شود. یعنی به طور کلی شاخص‌های مذکور به یک میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین با هم اختلاف زیادی دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است که به استناد خروجی جدول، شاخص وجود شبکه‌های اجتماعی مهارناپذیر، جزء عوامل اصلی در نظر گرفته نمی‌شود.

ث) درخصوص تعیین اولویت شاخص‌های مؤلفه فرهنگی به شرح زیر اقدام گردیده است:

$H0$: اولویت شاخص‌های مؤلفه فرهنگی یکسان است.

$H1$: حداقل اولویت دو شاخص از شاخص‌های مؤلفه فرهنگی با هم تفاوت معنادار دارند.

به منظور تجزیه و تحلیل فرضیه بالا از آزمون فریدمن استفاده گردید که نتایج به شرح جدول ۵ است.

جدول ۵: اولویت شاخص‌های مؤلفه فرهنگی

رتبه میانگین	شاخص	آزمون
۲/۲۲	تجددطلبی و خودباختگی در مقابل تمدن غرب	۴ ۳ ۵
۱/۱۰	اختلافات فرهنگی در کشورهای اسلامی	
۱/۱۸	بوجود آمدن فضای بیشتر برای قدرت‌یابی احزاب رادیکال	
$\chi^2 = ۷/۸۶۱$ و $sig = /۰۲۰$ و $df = ۲$ و $N = ۳۰$		

مطابق خروجی جدول چون سطح معناداری کمتر از مقدار خطای ۰/۰۵ به دست آمده است ($sig = /۰۲۰$) بنابراین می‌توان ادعا نمود که فرضیه $H1$ مورد تایید واقع می‌شود. یعنی به طور کلی

شاخص‌های مذکور به یک میزان نقش ایفاء نمی‌کنند و از لحاظ رتبه میانگین با هم اختلاف دارند. رتبه میانگین این ابعاد به ترتیب از بیشترین به کمترین در جدول بالا نشان داده شده است که به استناد خروجی جدول، شاخص‌های اختلافات فرهنگی در کشورهای اسلامی و بوجود آمدن فضای بیشتر برای قدرت‌یابی احزاب رادیکال، جزء عوامل اصلی در نظر گرفته نمی‌شود.

تحلیل محتوایی

با جمع‌بندی خروجی جداول فوق، عوامل زیر به‌عنوان مهم‌ترین عوامل داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری، مورد تأیید خبرگان قرار گرفته است:

- ۱- فرقه‌گرایی در جهان اسلام
 - ۲- نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی
 - ۳- مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم
 - ۴- بحران‌ها و چالش‌های موجود در کشورهای اسلامی
 - ۵- ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام
 - ۶- ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی
 - ۷- عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی
 - ۸- تجددطلبی و خودباختگی و احساس درماندگی در مقابل غرب
- در این مرحله از تحقیق، عوامل احصاء شده از طریق نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل قرار گرفت که محاسبات انجام شده توسط این نرم‌افزار، اولویت‌بندی عوامل داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری را به این شکل تعیین نموده است:

جدول ۶: اولویت‌بندی عوامل داخلی تهدیدکننده امنیت جهان اسلام در قبال جریان‌های تکفیری و وزن موزون هر عامل در میان کل عوامل به شرح زیر احصا گردیده است.

ترتیب	شرح	وزن	تعدیل شده
۱	فرقه‌گرایی در جهان اسلام	۰,۰۸۶۸	٪۹
۲	نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی	۰,۰۸۲۹	٪۸
۳	مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم	۰,۰۷۹۷	٪۸
۴	بحران‌ها و چالش‌های موجود در کشورهای اسلامی	۰,۰۶۲۵	٪۶
۵	ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام	۰,۰۶۰۸	٪۶

ترتیب	شرح	وزن	تعدیل شده
۶	ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی	۰,۰۵۸۳	٪۶
۷	عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی	۰,۰۵۴۹	٪۵
۸	تجددطلبی و خودباختگی و احساس درماندگی و حقارت در مقابل تمدن غرب	۰,۰۵۰۶	٪۵

در این مرحله از تحقیق، به منظور افزایش روایی کار تحقیقاتی، عوامل احصاء شده داخلی جهان اسلام براساس اهمیت آن‌ها در پاسخ‌های داده شده توسط جامعه خبرگی در پرسشنامه‌های توزیع شده، وزن‌دهی گردیده و در ماتریس مقایسه زوجی به شرح زیر مورد محاسبه مجدد قرار گرفت

جدول ۷: محاسبه شده وزن نهایی عوامل، براساس ماتریس مقایسه زوجی:

ردیف	عنوان عامل	وزن محاسبه شده
۱	فرقه‌گرایی در جهان اسلام	۰/۵۲۱
۲	نگرش شدید قومی‌گرایانه در کشورهای اسلامی	۰/۴۹۷
۳	مشکلات اقتصادی و پائین بودن سطح رفاه و آسایش مردم	۰/۳۳۹
۴	بحران‌ها و چالش‌های موجود در کشورهای اسلامی	۰/۲۹۱
۵	ژئوپلیتیک مرزها و اختلافات سرزمینی در جهان اسلام	۰/۱۶۲
۶	ساختار حکومتی نامناسب و ملوک‌الطوایفی	۰/۰۸۷
۷	عدم مشارکت فعال مردم در ساختار حکومتی کشورهای اسلامی	۰/۰۵۲
۸	تجددطلبی و خودباختگی و احساس درماندگی در مقابل غرب	۰/۰۴۸

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف - نتیجه‌گیری

هدف‌گذاری اصلی جریان تکفیری، تقلیل و از بین بردن امنیت در کشورهای اسلامی و در نهایت تسلط بر گستره‌ی وسیعی در حوزه جغرافیایی جهان اسلام می‌باشد. شناخت عوامل داخلی که می‌تواند بر امنیت کشورهای اسلامی تأثیرگذاری داشته و مورد استفاده این جریان قرار گیرد، می‌تواند در تدوین راهبردهای مقابله با این جریان، نقش مهمی داشته باشد. بحران‌ها و چالش‌های سیاسی موجود در کشورهای اسلامی، از عوامل مهمی است که جوامع اسلامی را دچار جنگ‌های خونین داخلی و تسویه‌حساب‌های قومی نموده و امنیت کشورهای اسلامی را با چالش جدی مواجه کرده و زمینه‌ساز حضور جریان‌های تکفیری می‌گردد. یکی دیگر از نقاط ضعف عمده کشورهای اسلامی که دستاویزی برای غرب به منظور نفوذ بیشتر در این کشورها گردیده و

زمینه‌ساز بروز ناامنی در مقیاس وسیع می‌باشد، مشکلات فراگیر اقتصادی در این کشورها و پائین بودن سطح رفاه اقتصادی می‌باشد. جریان‌های تکفیری با سوءاستفاده از این نقطه‌ضعف و جذب طبقات محروم و ناراضی جامعه، زمینه حضور گسترده خود در این کشورها را فراهم کرده و امنیت داخلی این کشورها را با بحران مواجه می‌کنند. نگرش‌های قومیتی در جوامع اسلامی، از دیگر عوامل داخلی تهدید کننده امنیت در کشورهای اسلامی است. تنش‌های مذهبی و جنگ‌های فرقه‌ای در برخی از کشورهای اسلامی، از احساسات شدید ناسیونالیستی و قومی‌گرایانه آنان نشأت گرفته و چهره‌ای بسیار مخدوش از آموزش‌ها و آموزه‌های مذهبی و اسلامی در جهان به نمایش گذاشته است. ساختار حکومتی نامناسب و عدم مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی خود از جمله مشکلات سیاسی داخلی جهان اسلام بوده که باعث گردیده جریان‌های تکفیری از این عدم انسجام داخلی بهره‌برداری کرده و به سرعت نفوذ خود را گسترش دهند. وجود فرق مختلف مذهبی در بین جوامع اسلامی و اختلافاتی که به همین انگیزه در این جوامع شکل گرفته، یکی از زمینه‌های اصلی تهدید کننده امنیت در جهان اسلام است و کشورهای استعمارگر از مدت‌ها قبل با سوءاستفاده از این اختلافات، علاوه بر دامن‌زنی در جهت تشدید آنها، با راه‌اندازی جریاناتی مانند جریان‌های تکفیری، در صدد عمیق‌تر کردن شکاف موجود در کشورهای اسلامی هستند. مهم‌ترین نکاتی را که در مخالفت و تهدید منافع امنیت ملی کشورهای جهان اسلام از سوی این جریان می‌توان اشاره نمود را به شرح ذیل جمع‌بندی می‌نمائیم:

الف) نفوذ به دایره قومی، مذهبی اهل سنت و ترویج انحرافات تکفیری و فرقه‌ای
 ب) توسعه شکاف‌های قومی، مذهبی در سطح منطقه غرب آسیا و شمال آفریقا و کاهش اقتدار و توانمندی‌های جبهه مقاومت به واسطه حیات طایفه‌ای و قومی جریان‌های تکفیری در سه کشور عراق، سوریه و لبنان، گروه‌های وابسته و یا برخاسته از آن می‌توانند دارای ظرفیت‌های شتاب‌دهندگی به منازعات تاریخی و قومی در طوایف غالب و یا مغلوب در این کشورها شده و کارآمدی دینی را در توسعه اجماع و وحدت و همزیستی از اولویت خارج و به تعبیر دیگری به قابلیت‌های تجزیه سرزمینی این کشورها سرعت بخشیده و آرزوی دیرینه قدرت‌های استکباری و رژیم صهیونیستی را در استقرار امنیت نیابتی به گروه‌های مسلح و وابسته، به‌جای دولت‌های مقتدر و غالب، برآورده سازند.

ب- پیشنهادها

باتوجه به بررسی‌ها و تحلیل‌های ارائه شده در این پژوهش، موارد زیر به عنوان پیشنهادهای عملی و پژوهشی ارائه می‌گردد:

۱- تدوین راهبردهای مقابله‌ای درخصوص استفاده ابزاری جریان‌های تکفیری از مشکلات و عوامل داخلی موجود در کشورهای اسلامی، از طریق برجسته سازی مهم‌ترین عوامل احصاء شده در این تحقیق، به منظور کاهش سطح آسیب‌پذیری کشورهای اسلامی و عدم غافلگیری راهبردی در مواجهه با تهدید جریان‌های تکفیری.

۲- بازطراحی مؤلفه‌های قدرت در جهان اسلام، از طریق تبیین نقاط ضعف و چالش‌های عمده داخلی موجود در کشورهای اسلامی و اتخاذ راهبردهای مناسب در جهت حل این مشکلات، با بهره‌گیری از نتایج بدست آمده در این تحقیق و استفاده بهینه از فرصت‌ها و قابلیت‌های موجود در سطح جهان اسلام، به منظور تقلیل و یا خنثی نمودن خطر جریان‌های تکفیری.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- آشوری، داریوش، (۱۳۸۳)، دانشنامه سیاسی، انتشارات مروارید، تهران.
- اسدی، علی‌اکبر، (۱۳۹۱)، پیامدهای امنیتی تحولات جدید خاورمیانه، تنش‌های قومی، فرقه‌ای و افراطی، انتشارات فرهنگ، تهران.
- افتخاری، اصغر، (۱۳۹۰)، بیداری اسلامی در نظر و عمل، انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران.
- پاکتچی، احمد و هوشنگی، حسین، (۱۳۹۰)، بنیادگرایی و سلفیه، انتشارات دانشگاه امام جعفر صادق (ع)، تهران.
- تسخیری، محمدعلی، (۱۳۸۷)، گام‌های مطلوب برای تحقق امنیت اجتماعی در جهان اسلام، فصل‌نامه اندیشه تقریب، سال چهارم، شماره ۱۶، تهران.
- جعفری‌ولدانی، اصغر، (۱۳۷۴)، تحولات مرزها و نقش ژئوپولیتیک آن در خلیج فارس، نشر قومس، تهران.
- جهانی، محمد، (۱۳۹۳)، راهبردهای مقابله با تهدیدات نرم ناشی از فعالیت جریان‌های سلفی تکفیری، کنگره بین‌المللی جریان‌های تکفیری، قم.
- حیدری، محمدشریف، (۱۳۹۳)، سلفی‌گری نوین در تقابل با راهبرد وحدت اسلامی، کنگره بین‌المللی جریان‌های تکفیری، قم.
- خواجه‌سروری، غلامرضا، (۱۳۹۰)، بیداری اسلامی در گستره سیاست جهانی، انتشارات دارالفکر، تهران.
- رضانی، حسین‌علی - جمشیدی، مهدی - زمانی، سعید - خسروی، حمید، (۱۳۹۲)، ارائه مدل تحلیل جامع جریان تکفیری و راهبردهای مقابله با آن، انتشارات فصلنامه مدیریت راهبردی دفاعی، امنیتی پژوهشکده مطالعات راهبردی و امنیت ملی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- رضوانی، علی‌اصغر، (۱۳۸۸)، شناخت سلفی‌ها، انتشارات مسجد مقدس جمکران، قم.
- سیدنژاد، سیدباقر، (۱۳۹۳)، تحلیلی سازه‌نگارانه از تهدیدات نرم جریان سلفی‌گری، کنگره بین‌المللی جریان‌های تکفیری، قم.
- عدالت‌نژاد، سعید، (۱۳۹۰)، سلفیان تکفیری یا الجهادیون، خاستگاه و اندیشه‌ها، انتشارات تاریخ و تمدن اسلامی، تهران.
- عسگری، سهراب، (۱۳۸۲)، نقش و جایگاه منطقه خلیج فارس و خاورمیانه در ژئوپولیتیک انرژی، ماهنامه اطلاعات سیاسی، اقتصادی، شماره ۲۱۰-۲۰۹، تهران.
- عزیزالهی، حکیمه، (۱۳۸۸)، اندیشه تقریب و امنیت جهان اسلام با تأکید بر اندیشه امام‌خمينی (ره)، فصل‌نامه اندیشه تقریب، سال پنجم، شماره بیستم، تهران.

- علی‌زاده موسوی، سیدمهدی، (۱۳۹۱)، بیداری اسلامی، معاونت آموزش بعثه‌ی مقام معظم رهبری در سازمان حج و زیارت، تهران.
- فوزی، یحیی، (۱۳۸۹)، گونه‌شناسی فکری جنبش‌های اسلامی معاصر و پیامدهای سیاسی، امنیتی آن در جهان، تهران.
- فیرحی، داوود، (۱۳۹۳)، بررسی علل افراطی‌گری در خاورمیانه، انتشارات ماهنامه بنیاد باران، تهران.
- فیروزآبادی، حسن، (۱۳۹۳)، تکفیری‌های داعش را بشناسیم، انتشارات دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران.
- قاسمی، فرهاد، (۱۳۸۶)، بررسی مفهوم امنیت در سیاست تازه بین‌الملل، ماهنامه اطلاعات سیاسی-اقتصادی، تهران.
- کاظمی، علی‌اصغر، (۱۳۸۳)، روابط بین‌الملل در تئوری و در عمل، انتشارات قومس، تهران.
- گلی‌زواره، غلامرضا، (۱۳۸۶)، شناخت کشورهای اسلامی و نواحی مسلمان نشین جهان، تهران.
- محمودیان، محمد، (۱۳۹۰)، بنیادهای فکری القاعده، انتشارات دانشگاه امام جعفر صادق(ع)، تهران.
- محسنی، آصف، (۱۳۸۶)، تقریب مذاهب از نظر تا عمل، نشر ادیان، قم.
- مجتهدزاده، پیروز، (۱۳۷۹)، ایده‌های ژئوپولیتیک و واقعیت‌های ایرانی، نشر نی، تهران.
- مظاهری، محمدمهدی، (۱۳۹۳)، پیامدهای ظهور داعش در خاورمیانه، روزنامه ایران، شماره ۵۷۳۵، تهران.
- مقامی‌مقیم، غلامرضا، (۱۳۹۳)، علل شکل‌گیری تکفیری‌ها از دیدگاه جغرافیای سیاسی، کنگره بین‌المللی جریان‌های تکفیری، قم.
- میرحیدر، دره، (۱۳۷۳)، جغرافیای سیاسی خاورمیانه و شمال آفریقا، ترجمه اثر آلسرایر درایسدل و جerald اچ بلیک، انتشارات دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران.
- نقیب‌زاده، احمد، (۱۳۸۴)، توسعه سیاسی، ترجمه اثر برتران بدیع، نشر قومس، تهران.
- نوروزی، محمدتقی، (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی - امنیتی، نشر سینا، تهران.
- واعظی، محمود، (۱۳۹۱)، بحران‌های سیاسی و جنبش‌های اجتماعی در خاورمیانه، نظریه‌ها و روندها، انتشارات معاونت پژوهش‌های سیاست خارجی، تهران.
- هانی‌زاده، حسن، (۱۳۹۳)، اهداف پیدا و پنهان ائتلاف جدید در منطقه، انتشارات ماهنامه بنیاد باران، تهران.

ب- منابع انگلیسی

- Bainbridge, William. (۲۰۱۲). "The Sociology of Religious Movements", London, Rutledge.
- Wilson, Bryan and Cresswell, James, (۲۰۱۲). "New Religious Movements", London, Routledge.

